

ДЕРЖАВНА СЛУЖБА ЯК ОСОБЛИВИЙ ВИД ТРУДОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Чурсін О. В.

STATE SERVICE AS A SPECIAL KIND OF LABOR ACTIVITY

Chursin O. V.

Стаття присвячена визначенню та дослідженню поняття державної служби як особливого виду трудової діяльності. У дослідженні проведений теоретичний аналіз наукової літератури та законодавства з окресленого питання на підставі чого доведено, що державна служба є видом соціально-корисної діяльності.

Ключові слова: державна служба, державні службовці, трудове право, адміністративне право.

Постановка проблеми. У сучасній науці з трудового права місце державної служби у системі суб'єктів трудового права чітко не визначено. Разом із тим, цього вимагають реалії сьогодення та прагнення до розвитку демократичності державної служби, оскільки це буде сприяти підвищенню ефективності правового регулювання трудових правовідносин на державній службі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дану проблематику розглядали у своїх наукових працях такі вчені як А.В. Акуліч, Н.Б. Болотіна, В.С. Венедиктов, В. Воловік, К.В. Гончарова, І.П. Греков, З.С. Галаван, К.Н. Гусова, А.Д. Зайкін, І.І. Зуб, І.М. Іншин, С.А. Іванов, М.М. Клемпарський, І.В. Кудрявцев, І.П. Лаврінчук, Н.М. Неумивайченко, М.В. Панченко, В.І. Прокопенко, О. Процевський, І.М. Пахомов, О.Є. Пашерстник, Л.А. Сироватська, С.В. Серебряк, Л.О. Чиканов, І.І. Швидкий, Т.В. Штих. Незважаючи на достатню кількість наукових праць щодо з'ясування ролі трудового права у регулюванні проходження служби у державних органах, проблема визначення державної служби як

виду трудової діяльності на сучасному етапі розвитку її інституту залишається актуальною.

Метою даного дослідження є теоретичний аналіз наукової літератури та законодавства з окресленого питання.

Виклад основного матеріалу. Поняття та основні риси державної служби як особливого виду трудової діяльності можливо розкрити лише досліджуючи взаємозв'язки і взаємозалежність державної служби і трудового права, оскільки тісний зв'язок трудового права з іншими галузями обумовлений неможливістю відмежування трудових відносини від суспільства, а тому трудове право не може бути відірване від цієї системи галузей права, що регулюють інші відносини суспільства [1, с. 15]. І як продовження позиції щодо зв'язку трудового права з іншими галузями, П.Д. Пилипенко та М.М. Клемпарський відмічають факт існування схожих за характером відносин, в основі яких лежить здійснення особою трудової функції (праці) (кооперативні, службово-трудова, відбування засудженими кримінального покарання), але які при цьому регулюються різними галузями права. Особливу увагу, науковці звертають на те,

що суспільно-трудові відносини за своїм характером є дуже різноманітними і залежно від підстав їх фактичного виникнення поділяють на кілька окремих видів, де кожен з таких видів трудових відносин потребує і специфічного правового регулювання, яке забезпечується різними галузями права [2, с. 3-4; 3, с. 79].

Все частіше державну службу розглядають як діяльність, що регулюється не тільки нормами адміністративного права, а й іншими галузями, переважно трудовим. Вже сьогодні, на думку російського науковця А.П. Коренева, державна служба як інститут права і законодавства має міжгалузевий характер (державно-службові відносини регулюються нормами конституційного, адміністративного, трудового, цивільного, фінансового та інших галузей) [4, с. 111]. А Ю.Р. Мірошніченко, обґрунтовуючи позицію міжгалузевого характеру регулювання державної служби, зазначив, що адміністративно-правові норми, які регламентують питання державної служби, складають лише частину правового інституту державної служби, оскільки норми конституційного, цивільного, фінансового, трудового та інших галузей права також регламентують правовий статус державних службовців, в тому числі й порядок проходження державної служби, види заохочень і відповідальності державних службовців, обмеження, пов'язані з прийняттям і проходженням державної служби, підстави припинення державної служби [5, с. 650].

Звичайно, безперечним є факт того, що праця у державних органах є не звичайною трудовою діяльністю, а має свої особливості і відмінності, які є тими критеріями, які виділяють цей вид зайнятості з поміж інших. Специфічність трудової діяльності державних службовців характеризується їхніми правами та обов'язками, які встановлюються, як правило, у межах

компетенції органів, у яких вони перебувають на державній службі; діяльністю державного службовця, яка підпорядкована виконанню завдань, покладених на відповідний орган, і має офіційний характер; службовими правами та обов'язками, які характеризуються єдністю, своєрідністю, що полягає в тому, що їх права одночасно є обов'язками, адже вони повинні використовуватися в інтересах служби, а обов'язки – правами, бо інакше обов'язки неможливо буде здійснити; здійсненням службовцем своїх прав та обов'язків, що гарантується законодавством; законними приписами і вимогами державного службовця, які повинні виконуватися всіма, кому вони адресовані; правом на просування по службі, тобто на службову кар'єру; обмеженням їх загальногромадянських прав з метою ефективності службової діяльності; й нарешті, передбаченням певних пільг, а також підвищеною відповідальністю за вчинення правопорушень [6, с. 145].

На думку Б.М. Лазарева, специфічність правового режиму державної служби пояснюється тим, що державна служба - це, насамперед, служіння державі, тобто виконання за її дорученням і за плату від неї діяльності по реалізації завдань і функцій держави в державних органах, «силових» структурах, в державних соціально-культурних установах, на державних підприємствах (в їх адміністрації) [7, с. 6-7]. О.Ю. Оболенський навпаки вважає, що державна служба в сучасному розумінні повинна розглядати не як служіння державі, а як професійна діяльність щодо забезпечення виконання функцій і повноважень держави, де професійна діяльність – це діяльність, яка є для особи професією, тобто основним родом трудової діяльності [8, с. 87].

С.В. Ківалов та Л.Р. Біла-Тіунова відокремили такі основні ознаки державного службовця, які відмежують його від інших

службовців: заміщення посади в державних органах та їх апараті; професійна діяльність пов'язана із забезпечення виконання завдань і функцій держави; наділення певним обсягом державних/державно-владних повноважень; професійна діяльність спрямована на забезпечення державних інтересів, здійснюється від імені держави і гарантується державою; здійснення службової кар'єри; заробітна плата за рахунок державних коштів [9, с. 34-37].

В свою чергу І.В. Кудрявцев зазначає, що основні відмінності праці державних службовців від працівників інших підприємств, установ і організацій полягають, по-перше, у спрямованості діяльності на виконання завдань і функцій держави; по-друге, у оплаті праці за рахунок державних коштів; по-третє, у зайнятті відповідної посади - визначеної структурою і штатним розписом первинної структурної одиниці державного органу та його апарату, на яку покладено встановлене нормативними актами коло службових повноважень [10, с. 472-477]. А І.П. Греков, виокремлюючи державну службу як професію з-поміж інших видів суспільно-корисної діяльності визначив наступні її характеристики: по-перше, сферою даної професійної діяльності виступають органи державної влади; по-друге, цей рід занять має власну назву - державна служба; по-третє, предметом праці означеного різновиду занять є інформація; по-четверте - продуктами професійної діяльності є відповідні управлінські рішення та їх наслідки. Також науковець зазначає, що поряд з специфічними характеристиками, праця державних службовців має ще й суто власні професійні особливості, а саме: участь у владних і управлінських структурах, відтак можливість впливу на прийняття й реалізацію рішень, що виходять від держави; знання законодавства та неухильне слідування нормам права; вимоги державної дисципліни, регламентованість апаратної

роботи; уміння знаходити оригінальні рішення для конкретної ситуації; високий рівень відповідальності за управлінські рішення та дії по їх виконанню; підвищення морально-психологічне навантаження в процесі здійснення державними службовцями своїх посадових обов'язків; публічно-правовий характер відносин з громадянами і організаціями, з якими вони вступають у взаємодію під час виконання функцій державного управління [11, с. 361-362].

Однак, слід звернути увагу на те, що наприклад, норми Закону України «Про державну службу» щодо умов та порядку реалізації державними службовцями права на відпустку (щорічну, додаткову) та відпочинок; права на оплату праці, отримання надбавок, премій, доплат, заохочень; права на створення належних умов праці; права на захист від залучення до роботи понад установлену тривалість робочого дня, а також у вихідні, святкові та неробочі дні, у нічний час вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до трьох років; щодо деяких підстав для притягнення до дисциплінарної відповідальності (невиконання або неналежне виконання посадових обов'язків, недотримання правил внутрішнього трудового (службового) розпорядку, прогул державного службовця (у тому числі відсутність на службі більше трьох годин протягом робочого дня) без поважних причин; поява державного службовця на службі в нетверезому стані, у стані наркотичного або токсичного сп'яніння); деяких умов припинення державної служби (наприклад, припинення за ініціативою державного службовця або за угодою сторін; скорочення чисельності або штату державного органу, його ліквідація та реорганізація) тощо є виключно нормами трудового законодавства, що дає підстави говорити про трудово-правовий аспект праці державних службовців. Це також

підтверджується й положеннями Закону України «Про державну службу», який чітко зазначає, що дія норм законодавства про працю поширюється на державних службовців у частині відносин, не врегульованих цим Законом [12].

На підтримку своєї позиції, вважаємо за потрібним також процитувати думку Н.М. Неумивайченко: «Незважаючи на специфіку трудових відносин державних службовців, в основі своїй це відносини, які підпадають під сферу трудового права. Для них притаманні всі ознаки трудових відносин найманої праці. Тому за своєю правовою природою норми, що регламентують працю державних службовців, є нормами трудового права і відображають при цьому диференціацію у правовому регулюванні» [13, с. 55-56].

Такої ж позиції підтримуються і Г.І. Чанишева та Н.Б. Болотіна, які відмічають, що правове регулювання праці державних службовців хоча і здійснюється спеціальними законами, проте питання надання гарантій щодо їх зайнятості, норми робочого часу, часу відпочинку, матеріальної відповідальності, соціальних гарантій, пов'язаних з материнством дають підстави відносити державних службовців до категорії працівників, подібних до найманих (залежна праця з виконанням особливих функцій) [14, с. 15-16] та А.М. Слюсар, який зазначає, що незважаючи на особливе положення державних службовців порівняно з іншими категоріями працівників, зайнятих певною роботою на різних підприємствах, в установах та організаціях, державні службовці є найманими працівниками, які виконують державні функції. Виникнення, зміна й припинення відносин державної служби здійснюються відповідно до чинних правових приписів, які, хоча й мають державно-правовий та адміністративно-правовий характер, у той же час належать до трудового права. Громадянин приймається

на державну службу на умовах трудового договору, що укладається в порядку, встановленому трудовим законодавством. Після призначення на посаду у державних службовців виникають трудові відносини, на які поширюються норми законодавства про працю. Не випадково у статтях 6 і 11 проекту Трудового кодексу України прямо вказується, що трудові відносини державних службовців регулюються трудовим законодавством, особливості застосування якого можуть установлюватися спеціальними законами України [15, с. 87].

Протилежною є позиція Ю.П. Битяка, який переконаний, у випадку якщо державні службовці будуть виконувати роботу як наймані працівники, а не як службовці, це погіршить їх правовий статус як осіб певної категорії, тобто інституційно вони належать до публічного сектора, що вимагає особливого режиму праці й в такому випадку відносити державних службовців до категорії найманих працівників призведе до звуження змісту та обсягу існуючих у них прав [16, с. 24]. Ми не згодні з цим, оскільки специфічні права і обов'язки державного службовця навпаки доповнюють, деталізують, конкретизують загальні права і обов'язки працівника [17, с. 21], а не звужують їх.

В основу обґрунтування своєї позиції слід покласти Закон України «Про державну службу» та Конституцію України. Закон України «Про державну службу» є засобом забезпечення та гарантування конституційного права громадян на рівний доступ до державної служби та служби в органах управління, а також конституційного права на працю та рівні можливості у виборі професії та роду трудової діяльності [12]. В свою чергу, Конституція України як основний закон країни гарантує кожній людині, що проживає на території України рівні конституційні права і свободи, які є невідчужуваними та непорушними, вони не

можуть бути скасовані, а також те, що вони є рівними перед законом [18]. Права людини мають природну основу і є невід'ємними для кожного індивіда; вони позанаціональні й позатериторіальні, існують незалежно від закріплення в законодавчих актах держави. У разі ж закріплення прав людини в законодавчих актах конкретної держави вони стають і правами громадянина цієї держави [19, с. 108-114]. А це означає, що набуття особою статусу державного службовця не може обмежувати чи скасовувати природні права громадянина. В протилежному випадку очевидним є порушення основного принципу сучасної правової держави – принципу демократичності, оскільки саме повний обсяг прав і свобод людини можуть визнаватися, безперечно, тільки в демократично організованому суспільстві. Тому й правова держава як держава реальних прав людини може існувати тільки в суспільстві, де існує справжня демократія [19, с. 108-114]. Саме тому, комплекс основних трудових прав, які закріплені у трудовому законодавстві належить й державним службовцям, але із особливостями, які обумовлені специфікою їх трудових діяльності – виконання державних функцій та завдань. А отже, стає очевидним, що професійна діяльність державних службовців – це різновид праці в її суспільній формі. Відносини, що виникають між державної службовцями - з одного боку, і державними органами як роботодавцями – з іншого боку, є трудовими суспільними відносинами» [13, с. 36].

Все це доводить те, що державна служба в сучасному розумінні повинна розглядатися не просто як служіння державі, а як професійна діяльність щодо забезпечення виконання функцій і повноважень держави, тобто як вид соціально-корисної діяльності, яка врегульована нормами законодавства та інших джерел, які за змістом є відносинами службового характеру, які складаються на професійній основі працівниками державних

органів при здійсненні таких державних функцій як керівництво, управління, організація, контроль, нагляд, облік тощо. У межах визначених завдань і компетенції кожного державного органу специфіка державної служби як трудової діяльності проявляється у правових і організаційних формах, передбачає матеріальне і моральне заохочення, обов'язкове соціальне страхування штатних працівників – державних службовців, їх соціальний захист [20, с. 11].

Підводячи підсумок нашого дослідження ми прийшли до висновку, що державна служба є особливою формою професійної зайнятості населення. Особливість такої діяльності пояснюється правовим статусом державних службовців як суб'єктів державної діяльності. Основними ж ознаками, які дозволяють відрізнити її від інших видів зайнятості є: виконання завдань та функцій держави; спеціальні вимоги до осіб, які претендують на вступ на державну службу; особливий порядок конкурсного відбору при прийнятті на державну службу; особливості порядку призначення на посаду державної служби; обмеження щодо призначення на посаду; особливостями службової кар'єри; відповідальність.

Література:

1. Прокопенко В.І. Трудове право України : підручник / В.І. Прокопенко. – Х.: Фірма «Консум», 1998. - 480 с.
2. Трудове право України: навч. посіб. / за ред. П.Д. Пилипенка. – К.: Істина, 2005. - 208 с.
3. Клемпарський М.М. Сутність, зміст та особливості загального правового статусу суб'єкта трудового права / М.М. Клемпарський // Вісник Одеського національного університету. Серія : Правознавство. - 2011. - Т. 16, Вип. 19. - С. 75-84.
4. Коренев А.П. Административное право России: учебник / А.П. Коренев. – Ч. I. – М.: МЮИ МВД России, изд-во «Щит-М», 1999. - 280 с.

5. Мірошниченко Ю.Р. Державна служба як форма безпосереднього народовладдя [Електронний ресурс]: офіційний веб-сайт Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського / Ю.Р. Мірошниченко // Форум права. – 2012. - № 1. – С. 648-654. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index

6. Алексин А.П., Козлов Ю.М. Административное право Российской Федерации. – Ч.2 – М.: Юристъ, 1995. - 336 с.

7. Лазарев Б.М. Государственная служба. – М.: РАН. Акад. правовой ун-т при Ин-те гос. и права, – 1993. – 16 с.

8. Державне управління та державна служба: словник-довідник / Київський національний економічний ун-т ім. Вадима Гетьмана; уклад. О.Ю. Оболенський. - К.: КНЕУ, 2005. - 480 с.

9. Державна служба в Україні: теоретико-правова характеристика у контексті реформування законодавства: монографія / за заг. ред. С.В. Ківалова, Л.Р. Білої-Тіунової / [С.В. Ківалов, Л.Р. Біла-Тіунова та ін.]. – Одеса: Фенікс, 2013. – 438 с.

10. Кудрявцев І.В. Державні службовці як суб'єкти трудового права та їх членство у профспілках [Електронний ресурс]: офіційний веб-сайт Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського / І.В. Кудрявцев // Форум права. - 2011. - № 2. - С. 472-477. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index

11. Греков І.П. Державна служба як особливий різновид суспільної організації праці / І.П. Греков // Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. - 2001. - Вип. 16. - С. 361-365.

12. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII // Відомості Верховної Ради. – 2016. - № 4. - Ст.43.

13. Неумивайченко Н.М. Особливості виникнення, зміни та припинення трудових правовідносин державних службовців: дис... канд. юрид. наук: 12.00.05 / Н.М. Неумивайченко. – Х., 2002. - 220 с.

14. Чанишева Г.І., Болотіна Н. Окремі теоретичні проблеми сучасного трудового права України (до постановки питання) // Право України. – 1999. - № 9. - С.13-19.

15. Слюсар А.М. Особливості трудових відносин державних службовців / А.М. Слюсар // Проблеми законності. – 2010. - №108. – С. 83-89.

16. Битяк Ю.П. Проблеми визначення системи законодавства про державну службу / Ю.П. Битяк // Право України. – 2006. - №5. – С. 22-26.

17. Іншин М.І. Проблеми правового регулювання праці державних службовців України: дис... д-ра юрид. наук: 12.00.05 / Іншин М.І.; Харківський національний ун-т внутрішніх справ. - Х., 2005. - 452 с.

18. Конституція: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. - № 30. - Ст. 141.

19. Гостев В.В. Права і свободи людини та громадянина як основа їх правового статусу / В.В. Гостев // Актуальні проблеми права: теорія і практика. - 2010. - № 17. - С. 108-114.

20. Науково-практичний коментар до Закону України «Про державну службу» / наук. ред. : акад. А.О. Селіванов, акад. М.І. Іншин. – К. Парлам. вид-во, 2017. – 512 с.

References:

1. Prokopenko V.I. Trudove pravo Ukrainy : pidruchnyk / V.I. Prokopenko. – Х.: Firma «Konsum», 1998. - 480 s.

2. Trudove pravo Ukrainy:navch. posib. / za red.. P.D. Pylypenka. – К.: Istyna, 2005. - S. 208 s.;

3. Kliemparskyi M.M. Sutnist, zmist ta osoblyvosti zahalnoho pravovoho statusu subiekta trudovoho prava / M.M. Kliemparskyi // Visnyk Odeskoho natsionalnoho universytetu. Seriiia : Pravoznavstvo. - 2011. - T. 16, Vyp. 19. - S. 75-84.

4. Korenev A.P. Admynystratyvnoe pravo Rossyy: uchebnyk / A.P. Korenev. – Ch. I. – М.: MІuY MVD Rossyy, yzd-vo «Shchyt-M», 1999. - 280 s.

5. Miroshnychenko Yu.R. Derzhavna sluzhba yak forma bezposerednoho narodovladdia [Elektronnyi resurs]: ofitsiyni veb-sait Natsionalnoi biblioteky Ukrainy im. V.I. Vernadskoho / Yu.R. Miroshnychenko // Forum prava. – 2012. - № 1. – S. 648-654. – Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index

6. Alekhyn A.P., Kozlov Yu.M. Admynystratyvnoe pravo Rossyiskoi Federatsyy. – Ch.2 – М.: Yurystъ, 1995. - 336 s.

7. Lazarev B.M. Hosudarstvennaia sluzhba. – M.: RAN. Akad. pravovoi un-t pry Yn-te hos. y prava, – 1993. – 16s.

8. Derzhavne upravlinnia ta derzhavna sluzhba: slovnyk-dovidnyk / Kyivskiy natsionalnyi ekonomichnyi un-t im. Vadyma Hetmana; uklad. O.Iu. Obolenskiy. – K.: KNEU, 2005. – 480 s.

9. Derzhavna sluzhba v Ukraini: teoretyko-pravova kharakterystyka u konteksti reformuvannia zakonodavstva: monohrafiia / za zah. red. S.V. Kivalova, L.R. Biloi-Tiunovoi / [S.V. Kivalov, L.R. Bila-Tiunova ta in.]. – Odesa: Feniks, 2013. – 438 s.

10. Kudriavtsev I.V. Derzhavni sluzhbovtsi yak subiekty trudovoho prava ta yikh chlenstvo u profspilkakh [Elektronnyi resurs]: ofitsiinyi veb-sait Natsionalnoi biblioteki Ukrainy im. V.I. Vernadskoho / I.V. Kudriavtsev // Forum prava. – 2011. – № 2. – S. 472-477. – Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index

11. Hrekov I.P. Derzhavna sluzhba yak osoblyvyi riznovyd suspilnoi orhanizatsii pratsi / I.P. Hrekov // Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu vnutrishnikh sprav. – 2001. – Vyp. 16. – S. 361-365.

12. Pro derzhavnu sluzhbu: Zakon Ukrainy vid 10.12.2015 № 889-VIII // Vidomosti Verkhovnoi Rady. – 2016. – № 4. – St.43.

13. Neumyvaichenko N.M. Osoblyvosti vynyknennia, zminy ta prypynennia trudovykh pravovidnosyn derzhavnykh sluzhbovtziv: dys... .. kand. yuryd. nauk: 12.00.05 / N.M. Neumyvaichenko. – Kh., 2002. – 220 s.

14. Chanysheva H.I., Bolotina N. Okremi teoretychni problemy suchasnoho trudovoho prava Ukrainy (do postanovky pytannia) // Pravo Ukrainy. – 1999. – № 9. – S.13-19.

15. Sliusar A.M. Osoblyvosti trudovykh vidnosyn derzhavnykh sluzhbovtziv / A.M. Sliusar // Problemy zakonnosti. – 2010. – №108. – S. 83-89.

16. Bytiak Yu.P. Problemy vyznachennia systemy zakonodavstva pro derzhavnu sluzhbu / Yu.P. Bytiak // Pravo Ukrainy. – 2006. – №5. – S. 22-26.

17. Inshyn M.I. Problemy pravovoho rehuliuвання pratsi derzhavnykh sluzhbovtziv Ukrainy: dys... d-ra yuryd. nauk: 12.00.05 / Inshyn M.I.; Kharkivskiy natsionalnyi un-t vnutrishnikh sprav. – Kh., 2005. – 452 s.

18. Konstytutsiia: Zakon Ukrainy vid 28.06.1996 № 254k/96-VR // Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy. – 1996. – № 30. – St. 141.

19. Hostiev V.V. Prava i svobody liudyny ta hromadianyna yak osnova yikh pravovoho statusu / V.V. Hostiev // Aktualni problemy prava: teoriia i praktyka. – 2010. – № 17. – S. 108-114.

20. Naukovo-praktychnyi komentar do Zakonu Ukrainy «Pro derzhavnu sluzhbu» / nauk. red. : akad. A.O. Selivanov, akad. M.I. Inshyn. – K. Parlam. vydvo, 2017. – 512 s.

Чурсин А. В. Государственная служба, как особенный вид трудовой деятельности. – Статья.

Статья посвящена определению и исследованию понятия государственной службы как особого вида трудовой деятельности. В исследовании был проведен теоретический анализ научной литературы и законодательства по данному вопросу, на основании чего доказано, что государственная служба является видом социально-полезной деятельности.

Ключевые слова: государственная служба, государственные служащие, трудовое право, административное право.

Chursin O.V. State service as a special kind of labor activity. – Article.

The article is devoted to the definition and research of the notion of public service as a special type of labor activity. The study carried out a theoretical analysis of the scientific literature and legislation on this issue, on the basis of which it was proved that the public service is a kind of socially useful activity.

Keywords: civil service, civil servants, labor law, administrative law.

Авторська довідка:

Чурсін Олександр Вікторович - кандидат юридичних наук.

Стаття надійшла до редакції 14.12.2017 р.

Рецензент: д.ю.н., професор М.І. Іншин.